

Константин Куцаров. *Българското причастие.*
Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“,
2012, 146 с.

Това е втората монография на Константин Куцаров, доцент по български език (морфология) в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, след труда *Следходността в българския език* (2010).

Още от самото начало на научното си развитие К. Куцаров се ориентира към проблематика, свързана главно с морфологията на съвременния български език, и през годините остава верен на първоначалния си избор. Преди всичко става въпрос за интерес към глаголните морфологични категории, а в последните години – и към някои от именните категории (род, определеност – неопределеност, число). В последно време се забелязва също изместване на фокуса от проблематиката на категориите към самите части на речта, тяхната семантика, разрези, функциониране. Проявява афинитет към проблемите на функционалната граматика, по-специално към теорията за функционално-семантичните полета. Така още в дисертационния си труд от 2000 г., по който е издадена и споменатата първа монография, той се опира на тази теория, за да разгледа средствата (ядрени и периферни), с които се изразява следходност на действието в съвременния български език. Морфологичните категории се подлагат на функционално-семантичен анализ, внимание се отделя и на тяхното взаимодействие.

Изследванията на автора, не само последната му монография, демонстрират библиографска култура, познаване на историята на проучванията по съответния въпрос, уважение към българската лингвистична традиция. Не е случайно, че в няколко обзорни статии той прави специален анализ и оценка на граматичните възгледи и приноси по определени въпроси на Ал. Теодоров-Балан, Никола Костов, Юрий Маслов, а в част от другите си трудове, вкл. в рецензирания труд, коментира с похвална прецизност и вещина позициите на други български граматисти, някои от които вече са полузабравени или не се намират на гребена на текущата лингвистична мода. Така напр. в рецензирания труд има позовавания на граматиките на Добри Войников (1866), С. Д. Въжелов (1880), Тодор Икономов (1881), С. Илиев (1882), Кл. Карагюлев (1906), Георги Миркович (1860), Димитър Мишев (1887), Иван Момчилов (1879), Партений Зографски (1859), Сава Радулов (1863, 1870, 1871), Иван Славейков (1898), Тодор Шишков (1880). Цитиран е и капиталният труд на Манол Иванов *По историята на нашата граматическа терминология* (1903, 1906). Може да се твърди, че К. Куцаров е един от малцината сравнително млади български лингвисти, които проявяват задълбочено познаване на родното лингвистично наследство.

Трудовете на К. Куцаров, написани на разбираем, ясен и интересен език, се отличават с ярка оригиналност и свежест, като някои от твърденията дори могат да удивят читателя със своята необичайност и иновативност. Това в известна степен се дължи на творческия маниер на автора да представя и защитава идеите си по провокативен начин. Дори някои от заглавията на статиите му имат такъв характер, срв.: *Напрапничеството на категорията род в българския език* (2003), *Излишеството на граматическото число в съвременния български език* (2005), *Няма минало несвършено деятелно причастие* (2008). В *Българското причастие* говори за „незавидна участ“ на българските причастия, които имат „обиден субстатут“ и са „натикани в един от ъглите на глаголно описание“ и „силно маргинализирани“ (стр. 3). Първото и второто спрежение на глаголите са наречени „казионни спрежения“ (стр. 63), граматичната категория род е определена като „най-абсурдната“ категория в българския език (стр. 86), транзитивността и интранзитивността се отличават според автора с „лексикално-граматическа незначителност“ (стр. 31), пълният и краткият определителен член, а също и миналото несвършено причастие имат „синекурна функция“ (стр. 77, 158), освен това миналото несвършено деятелно причастие има и „епруветен характер“ (стр. 146). Разбира се, тези етикети не висят във въздуха, повечето от тях не са голословни, напротив, емоционалните характеристики се отстояват къде с по-солидни, къде с по-дискусионни аргументи, но така или иначе провокативният език прави силно впечатление на читателя. Лично аз смятам, че някои от твърденията се нуждаят от прецизиране и по-голямо съобразяване с езиковата реалност, но това не означава, че отхвърлям правото на автора да лансира различни свои идеи, които могат да предизвикат дискусия и спор и да придвижат нашата наука напред.

Характерна особеност на трудовете на К. Куцаров е, че почти всеки от тях, макар и ограничен в определена тематична рамка, съдържа изказвания и мнения и по други, по-близки или по-далечни на темата лингвистични въпроси. Понякога дори тези мимоходом направени бележки могат да предизвикат по-голям интерес и желание за дискусия, отколкото темата на съответното съчинение. Особено силно присъствие имат такива изказвания и мнения в тази монография. Тя е посветена на българските причастия, но отваря например и следните теми: за граматичния строй на съвременния български език и развоя от синтетизъм към аналитизъм и отново към синтетизъм (стр. 5 – 6), за вида на глагола (стр. 21 и сл.) и за статуса и вида на глаголите на *-ирам*, *-изирам* (стр. 26), за статуса на числителните имена като част на речта (стр. 121) и за така нар. числителни редни (стр. 93 – 94), за членната морфема (стр. 102), за така нар. детерминативи като част на речта (стр. 123), за именното сказуемо (стр. 176), за споменатата вече категория род и т.н. Това поставя самата тема на изследване в много по-широк лингвистичен контекст, задава проблеми за бъдещи проучвания, щедро предоставя на читателите възможността за размисъл, предизвиква ги да вземат отношение „за“ или „против“. Подобен подход изисква широка лингвистична подготовка и култура, каквато авторът наред с нестандартното си мислене без съмнение притежава. Подходът на К. Куцаров доня-

къде може да се сравни с творчеството на винаги оригиналните Мирослав Янакиев и Петър Пашов.

Това, което може да се пожелае на К. Куцаров, е да не затваря изследователския си интерес изключително в рамките на класическата морфологична проблематика. От младите и талантиливи изследователи на българския език, към които се причислява нашият автор, се очаква по-добро познаване на постиженията на съвременната лингвистика в различните ѝ направления, и което още по-важно – интерпретация на българския езиков материал съобразно с тези постижения. Не твърдя, че структурната лингвистика е изчерпала своите възможности, но смятам, че в съвременните ни трудове, вкл. на морфологична тема, трябва да намират все по-широко място идеите на лингвистичната прагматика, когнитивната лингвистика, психолингвистиката, лингвокултурологията и др. Появиха се и няколко нови теории, които успешно могат да се прилагат в областта на морфологията. Изобщо, както отбелязва и В. А. Плулгян, един от най-авангардните съвременни руски теоретици в областта на общата морфология, в последните години от традиционен и недостатъчно интересен лингвистичен обект морфологията отново се превърна в привличаща вниманието на лингвистите научна област, което като цяло съвпада с промяната в теоретичните приоритети на лингвистичните изследвания, навлизащи в своя „постструктурен“ период (*Общая морфология. Введение в проблематику*. Москва, 2000).

За да не бъде голословен, ще приведа следния пример. В рецензирания труд, след като приема, че причастието трябва да се разглеждат като самостоятелна част на речта, а не като нелични глаголни форми, една нелишена от основания позиция, авторът настойчиво се опитва да прокара идеята, че залогът е категория на причастието, а не на глагола. Доста място е отделено на въпроса дали залогът е синтактична, или морфологична категория – един многогодишен, но безплоден спор дори от гледната точка на функционалната морфология, която, както е известно, постановява, че функциите на съответните морфологични форми се проявяват на по-високото, т.е. на синтактичното равнище, където се реализират така нар. частни (контекстово обусловени, или обусловени от средата) значения. Отново ще се позова на руския лингвист В. А. Плулгян, който, след като се съгласява, че залогът е интерпретационна категория, добавя, че тази категория предполага употребата на морфологични езикови средства (в съчетание със синтактични) за изразяване на комуникативни и/или прагматични противопоставяния. Деятелният и страдателният залог представят по същество една и съща ситуация, променя се отношението на говорещия за нея и за ролята на участниците в нея. Залогът, отбелязва Плулгян, предполага тънко взаимодействие на морфология, синтаксис и прагматика с едновременното участие на всеки от трите компонента (стр. 194 от цитираната книга). Очаквам от К. Куцаров в бъдеще да разшири своите анализи в посока към комуникативните и прагматичните измерения на граматичните категории, с което би се освободил от привързаността си единствено към опозиционния анализ, чието абсолютизиране наблюдаваме в този труд.

Трудът *Българското причастие* представлява своеобразен синтез на

досегашните търсения на К. Куцаров в областта на съвременната българска морфология. Той основно е посветен на причастието (семантика, видове, категории, форми), но прави изключително много и изключително интересни препратки и към други актуални въпроси на морфологичната наука.

Монографията включва увод, три глави, втората от които е основна, заключение и библиография. Първата глава – „Исторически развой на българските причастия“ (стр. 5 – 10), е кратка и няма за цел да представя в подробности историческите формални и семантични преобразувания в причастната система, а е по-скоро коментар на резултатите от развоя в съвременния български език. Втората глава – „Съременно състояние на българската причастна система“ (стр. 11 – 102), най-обемната и най-важната част от труда, представя гледището на автора за същността на причастието (лексикално-граматична характеристика, морфологична характеристика и синтактична характеристика). Особен интерес представлява направената морфологична характеристика на причастието, където последователно се разглеждат следните категории на причастието: залог, състояние на действието (категория, основана на „характера на действието като атрибутивен признак на явление от сферата на човешкото познание, назовано от съществително име“ (стр. 49), род и число, положение (един термин, заимстван от Ив. Куцаров, за назоваване на категорията „определеност – неопределеност“). Третата глава – „Основни колизии в българската причастна проблематика“ (стр. 103 – 134), назована така заради силно дискуссионния характер на проблематиката си, включва три въпроса: за миналото несвършено деятелно причастие, чиито форми според автора нямат място в съвременната причастна система на българския език (глаголни форми, „квазипричастия“); за сегашното страдателно причастие, на което се признава статут на член на причастната система; за „композициите“ (кавичките са мои) причастие плюс спомагателен глагол в съвременния български език (от типа *писал съм, писан си, беше писал, бил писал* и под.), най-дискуссионната част от хипотезите на К. Куцаров. Библиографията включва трудове почти само на български лингвисти.

До какви резултати се добира авторът?

Авторът отхвърля като несъстоятелно преобладаващото мнение, че причастието са нелични глаголни форми. Той намира, че има достатъчно аргументи в полза на тезата, че те са автономен, самостоятелен клас от думи със значение за „действен атрибутивен признак на явление, назовано със съществително име“ (стр. 135). Системата на причастието включва четири форми, основани на опозициите по залог (деятелен – страдателен) и по „състояние на действието“ („продуктивно“ – „репродуктивно“): деятелна продуктивна форма (= сегашно деятелно причастие), страдателна продуктивна форма (= сегашно страдателно причастие), деятелна репродуктивна форма (= минало свършено деятелно причастие) и страдателна репродуктивна форма (= минало страдателно причастие). Както може да се заключи, от системата на причастието са отстранени деепричастието, което е формулирано като вид наречие, и миналото несвършено деятелно причастие, тъй като то не може да означава „действен признак“ и има една-единствена

функция, която не съвпада с четирите синтактични реализации на причастията (определение, сказуемно определение, съставна част на именно сказуемо, обособена част). От друга страна, видно е, че *m*-формите, или така нар. сегашни страдателни причастия, се третираат като пълноправен член на партиципиалната система. Тезата за споменатите четири синтактични позиции, които могат да заемат причастията, води автора до заключението, че „композициите“ от спомагателен глагол + минало свършено деятелно причастие (*съм писал, бях писал...*) или минало страдателно причастие (*съм писан, бях писан...*) са не аналитични глаголни форми, а обикновени синтактични съчетания, където спомагателният глагол показва времето, а причастиято приписва признак на съответното съществително име.

Като цяло авторът успява да създаде и в общи линии успешно да защити една оригинална теория за българското причастие и за някои от морфологичните категории в съвременния български език, която се отличава с логичност, стройност и последователност на анализите и изводите. Повечето от повдигнатите въпроси имат дискуссионен характер, но това не е недостатък, а предимство на труда, защото ще се стимулира по-нататъшното изследване на посочените въпроси.

В заключение мога да кажа, че научноизследователските постижения на младия автор заслужават висока оценка и признание. Ще отбележа също, че той е типичен представител на поколението учени от формиралата се първоначално в Пловдив, но с последователи и в други българистични центрове школа по функционална морфология, в рамките на която се защитиха дисертации, написаха се книги, израснаха и се хабилитираха последователи на основателя.

Стоян Буров